

Na prahu nového tisícročia Slovensko bez bariér?

M. Samová: On the Threshold of New Millennium without Barriers? Život. Prostr., Vol. 33, No. 2, 71–73, 1999.

In our cities and villages the constantly changing economic and social needs require physical adaptation to new functions. These changes present opportunities to increase the accessibility of these environments to all citizens. Rapid urbanisation and increase of the aging population and disabled persons are global phenomena. For this population accessibility is of decisive importance for exercising their basic civil rights to equality and full participation.

Human settlements represent interconnected systems of different functions such as housing, administration, commerce, culture, recreation and transportation including street network, parking facilities, pedestrian areas and passenger traffic. Therefore accessibility to the built environment has to be defined not only as access to single elements of the system but the uninterrupted connection between all elements within the system. In the face of the diverging demands put on cities it is of paramount importance to guarantee the accessibility as an over-all plan based principle in a system of laws, regulations, enforcement and monitoring procedures. The competent use of these instruments requires a highly developed professionalism and consumer input as well as a high awareness on the part of public.

Som presvedčená, že keby každý architekt prežil len jediný deň ako hendikepovaný človek, problém univerzálnej tvorby, tvorby bez bariér, by bol už dávno za nami. Svetoznámy huslista I. Perlman majúci problémy s prístupom na niektoré koncertné pódia, povedal: *"Všetky bariéry v ľudskom živote sú výsledkom úzkoprseho rozmýšľania"*.

Práca architekta a urbanistu sa má upínať k človeku a všetkému, čo sa spája s jeho životom. Na začiatku si položíme základnú otázku: A aký je tento človek? Je ešte len dieťaťom, alebo je dospelý, či už na sklonku života, je malý, vysoký, je zdravý, výkonný, alebo má nejaké zdravotné ťažkosti? Architekt má tvoriť prostredie pre všetkých ľudí bez rozdielu veku, pohlavia, fyzických a duševných schopností. Mal by odmietnuť tvorbu pre akúsi mýtickú "priemernú" osobu, ktorá vlastne neexistuje. Tento, doposiaľ v našich mysliach zakotvený spôsob rozmýšľania, je fatálnym omylom. Je chybné domievať sa, že architektúra šitá na "priemerného" človeka automaticky odstráni nároky a očakávania ľudských individualít, z ktorých sa spoločnosť skladá. Podobným prístupom sa dosiahne pravý opak. Príliš veľa ľudí je nespokojných, pretože sa v architektonic-

kom a urbanistickom prostredí cítia obmedzení, neslobodní, neposkytuje im komfort, ani radosť z užívania výsledkov práce architekta a urbanistu.

Čo teda robiť? Jediným východiskom je zmena postoja k poslaniu architekta a urbanistu, ako k "službe". Kto vkročí do nimi modelovaného prostredia musí cítiť, že problematika ľudskosti bola prítomná pri jeho kreovaní v tom najširšom zmysle slova.

Zdravotne postihnutí ľudia sa môžu dostať do polohy diskriminovanej časti populácie, ktorej je odmietnuté zapojenie sa do normálneho života práve kvôli architektonickým bariéram. Integrácia zdravotne hendikepovaných občanov do komunity, v ktorej žijú, je veľmi silne podmienená riešením tohto problému v politicko-spoločenských, kultúrnych, eticko-morálnych a v neposlednej miere ekonomických rovinách. Širšie spoločenstvá prijímajú pravidlá normalizácie, humanizácie, štandardizácie. Tieto formulujú potreby zdravotne postihnutých na základe spoločne prijatých a uznaných potrieb, ktoré vytvárajú primerané podmienky na život zdravotne postihnutých ľudí.

Medzi najzávažnejšie materiály ovplyvňujúce programy v rôznych krajinách patria *Štandardné pravidlá*

na vytváranie rovnakých príležitostí pre osoby so zdravotným postihnutím, ktoré vypracovala OSN.

Je správne, že takéto pravidlá, zásady, charty existujú. Dôležité je však zároveň sledovať, akým spôsobom reagujú krajiny, v ktorých sa tieto pravidlá neuplatňovali. Niektoré európske štáty majú už nasledovaniachodné príklady. Charta "Mesto a zdravotné postihnutie" odráža myšlienku "mesto pre človeka" (a nie naopak). Napríklad vo francúzskom Nancy rozpracovali na jej základe široký program zahŕňajúci opatrenia organizačné, zabezpečujúce služby až po odstránenie architektonických bariér v celom meste. Podobné úsilie vyvíja i španielska Valencia či Barcelona. Aj na americkom kontinente sa šíri "správna" rivalita medzi mestami v dosahovaní čo najlepších podmienok na život a pohyb svojich hendikepovaných spoluobčanov. Napríklad v známej súťaži "Best Boston" sa dosiahli výborné výsledky okrem iného aj v realizácii architektonicky príznačlivej bezbarierovej školy, detského múzea, či aqua-múzea.

Zaujímavý je riešený komplex Mesto vied a priemyslu v parížskej štvrti La Villette. Prístupnosť prostredia je veľmi čitateľnou filozofiou tohto miesta, ktoré nie je len múzeom, galériou, ale i miestom kultúry, odpočinku, výskumu a vzdelávania (o vesmíre, životnom prostredí, zdraví, energiách, komunikáciách atď.). Návštevníci môžu vidieť multimediálne šou, interaktívny softvér, modely a ich samoobslužné demonštrovanie, zúčastňovať sa na konferenciách, panelových diskusiách atď. Návštevník na vozíku sa môže zúčastniť vybranej činnosti bez cudzej pomoci. Multimediálne knižnice sú vybavené pre zrakovo a sluchovo postihnutých návštevníkov tak, že vedomosti v nich "uskladnené" sú prístupné presne tak, ako pre ostatných návštevníkov.

Barcelona, Tignes, Madrid alebo Lillehammer sú zasa nositeľmi nového, veľmi výrazného vektora pozitívneho obrazu zdravotne postihnutých osôb v aktívnej športovej činnosti.

K zaužívaným spôsobom patrí formálne prihlásenie sa k týmto zásadám. Odkryvanie skutočného stavu ich napĺňania často vyvoláva všeobecnú nespokojnosť. Nie je však hanbou presne exaktne definovať napĺňané a nenapĺňané potreby. Omnoho nebezpečnejšie je tieto informácie skresľovať a pokrytecky prispôbovať stanoveným štandardom.

R. 1993 sa z amerického dizajnersko-architektonického

univerzitého prostredia vynára "Universal Design". Ide o vzdelávací projekt pochádzajúci z prestížnej školy – The Industrial Department at Pratt Institute. Bruce Hannah, vedúci tohto pracoviska, spolu s lekárom Danielom Fechtnerom z Columbijskej univerzity a Danae Willsonom z Pratt Centre for Design Excellence, vypracovali návrh študijného programu (pre architektonické a dizajnerské školy), obsahujúci novú filozofiu "navrhovania pre všetkých" a nie "aj" pre "niekoho", kto sa niečím odlišuje, a preto sa musí dodatočne niečo v návrhu "pridávať".

Universal Design je taký prístup k architektonickému navrhovaniu, ktorý pripúšťa, že život každého človeka podlieha zmenám. Máme na mysli postupné, pomalé, ale pritom nezvratné zmeny, ako napríklad proces dospievania a starnutia, i tie dramatické, náhle, ktoré zmenia život v šťastnom, či, bohužiaľ, častejšie v nešťastnom okamihu. Život jedinca sa mení v zmysle potrieb, nárokov, zdravotného stavu, sociálnej i psychologickkej prispôbitosti atď. Takýto univerzálny prístup k tvorbe všetkého, čo predstavuje prostredie vôkol nás, oslovuje každého jedinca a maximalizuje počet ľudí, ktorí môžu používať budovy, výrobky, a vôbec všetky predmety i celé prostredie vytvárané ľudskou činnosťou, pokiaľ možno bez cudzej pomoci.

"Špecifiká" architektonickej tvorby, o ktoré nás žiadajú skupiny zdravotne postihnutých občanov, sú vhodné na zvýšenie komfortu aj pre ostatných ľudí. Univerzálne navrhovanie, t. j. navrhovanie pre všetkých, je cieľom, ku ktorému by sme sa mali upínať. Tento spôsob architektonického a urbanistického navrhovania rieši každodenné potreby ľudí, ktorým zdravotné problémy neumožňujú začleniť sa do bežného života bez pomoci spoločnosti, a preto musí byť implantovaný do bývania, služieb, kultúry, vzdelávania, športu, rekreácie, dopravy, telekomunikácií a v neposlednom rade do ich pracovného prostredia. Zariadenia pre tieto oblasti musia spĺňať niektoré predpoklady:

- rovnaké a integrované prístupové a užívacie podmienky zdravotne postihnutým ako neinvalidnej časti populácie,
- nesmú poskytovať kvalitatívne odlišné aktivity a tovar tak, aby rozdeľovali ľudí podľa ich zdravotného stavu.

Takúto ambíciu má mať legislatívna, zdravotnícka, sociálna, školská, komunálna, pracovná, a najmä finančná politika štátu. Niektoré vyspelé krajiny majú integrovanie zdravotne postihnutých občanov do spoločnosti zabezpečené opatreniami s právnou silou ústavného zákona.

Architekti, urbanisti i dizajnéri si dosiaľ úplne nevedomili, ako veľa z údelu zdravotne postihnutých spoluobčanov držia vo svojich rukách. Za tento diel, ktorý vyplýva z ich náplne práce, sú v plnej miere zodpovední.

Každá spoločnosť si vytvára legislatívne predpoklady na svoje základné fungovanie. Porušenie právnych noriem a predpisov sa pokladá za neakceptovateľné z hľadiska prahu únosnosti morálno-etických, sociálnych a kultúrno-zvykových kritérií, ktoré si societa dopredu vytýčila.

Takto chápané architektonicko-urbanistické minimum na Slovensku predstavuje Vyhláška č. 192/1994 Ministerstva životného prostredia SR "Všeobecné technické požiadavky na stavby užívané osobami s obmedzenou schopnosťou pohybu". Tento záväzný predpis stanovuje zabezpečenie prístupov do budovy, týka sa verejných plôch a komunikácií, riešenia bytov a budov pre správu a riadenie, služby, obchod, verejné stravovanie, školstvo, kultúru, šport, sociálnu starostlivosť, dopravu, prechodné ubytovanie i stavieb pre výrobu s viac ako dvadsať zamestnancami.

Je pravda, že ak by každý architektonický návrh a projekt spĺňal podmienky určené touto vyhláškou, atribút bezbariérovosti by bol v najzákladnejších črtách naplnený. Typologické zásady najelementárnejších potrieb sú tu stanovené tak, že sú kompatibilné s normami vyspelých európskych krajín.

Z hľadiska princípu tzv. univerzálneho navrhovania by bola spomínaná vyhláška podrobená ostrej kritike, napr. § 4, odst. 1, kde sa uvádza, že aspoň jeden vstup do budovy musí byť zabezpečený na úrovni komunikácie pre chodcov bez vyrovnávajúcich stupov. Mal by však uvádzať, že to musí byť hlavný vstup. Hendikepovaní ľudia majú právo vstupovať do budovy presne tým istým vchodom ako ostatní. Vytesňovať menšinu, definovanú z hľadiska zdravotného stavu, do vedľajšieho vstupu, sa považuje za diskrimináciu a znížovanie jej dôstojnosti. Vo vyspelých krajinách je síce bezbariérový, ale vedľajší, separovaný vstup, neprijateľný. Existujú výnimky pri obnove a rekonštrukcii historických budov, ale novonavrhované budovy takúto črtu "nedemokratickosti" nemôžu mať.

Ďalším diskutabilným miestom spomínanej vyhlášky je napr. § 2, odst. 3, kde sa uvádza, že jej ustanovenia sa primerane používajú pri navrhovaní a povoľovaní zmien stavieb. Bolo by žiaduce vágny výraz "primerane", umožňujúci rozdielnu, niekedy do značnej miery i antihumánnu interpretáciu nahradiť, resp. doplniť vysvetleniami. Ďalej nie sú dostatočne definované podmienky navrhovania, najmä kultúrnych a športových stavieb. V nadväznosti na to vystupuje veľmi výrazne do popredia potreba určitých manuálov, situačno-typologických grafických listov. Tieto grafické materiály bývajú veľmi často súčasťou normy zaväzujúcej projektantov k bezbariérovej, resp. správnejšie univerzálnej architektonickej tvorbe, alebo sa vydávajú ako doplnkové, vysvetľujúce manuály, ktoré sú všeobecne dostupné. Tieto typologicko-stavebné "rukoväte" sú

sprievodcami pri architektonickej práci venujúcej sa rôznym úlohám. Napr. bezbariérové galérie a múzeá majú určité špecifiká, ktoré ani sebalepšia vyhláška nemôže "upraviť". To isté platí i o športových, ale aj iných stavbách.

Manuály môžu ísť do hĺbky i do detailov. V súčasnosti si ich slovenský architekt musí iniciatívne zaobstaráť zo zahraničia. Pritom ich mechanické prenášanie do našich pomerov má tiež svoje úskalia. Napr. v tom, že pohybovo hendikepovaní ľudia u nás zväčša nemajú k dispozícii špeciálne vozíky pre rôzne aktivity, aké majú v zahraničí. Typológia musí reagovať aj na kvalitu kompenzačných pomôcok, vozíkov a dizajn úžitkových predmetov. Ak nie je niektorá z pomôcok a zariadení všeobecne dostupná, nemôže s ňou architekt vo svojich typologických úvahách rátať.

Je tu ešte jedna legislatívna podlžnosť. Sú to typologické zásady na zabezpečenie evakuácie hendikepovaných osôb v prípade požiaru a iného ohrozenia.

Ako reaguje Fakulta architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave na stav humanizmu, morálky a svedomia i na súčasnú legislatívu v oblasti bezbariérovej architektonickej tvorby? Pokladáme za úspech zaradenie povinného predmetu "Bezbariérové navrhovanie" do študijného programu v 4. ročníku štúdia. Osnova tohto predmetu je vypracovaná tak, aby študenti ovládali typológiu v rozsahu spomínanej Vyhlášky 192/1994.

Treba začať konať, a nie iba proklamovať. Na univerzitej pôde sa prvé kroky urobili. Mladá generácia, ktorá si uvedomí, že bezbariérové navrhovanie nie je obmedzujúcim činiteľom v architektonickej a urbanistickej tvorbe, je nádejou pre našich spoluobčanov, ktorí nechcú od profesionálnych tvorcov hmotného životného prostredia nič iné, len to, na čo majú nárok v zmysle ľudských práv a dôstojnosti.

Náčrnuté problémy sú veľmi rozmanité tak, ako sú rozmanité zdravotné postihnutia. Nie je ľahkou úlohou zovšeobecniť pravidlá architektonického navrhovania pre tých, čo im neslúžia niektoré zmysly, majú sťažený pohyb, či mentálne obmedzenia, prípadne ich kombinácie.

Celospoločenské podmienky, odrážajúce sa v stupni demokracie, úrovni morálky, ale i v ekonomickej rovine, vytvoria optimálnu osnovu pre fungujúce systémové riešenie problému. Zatiaľ treba pracovať v okruhu svojej pôsobnosti v nádeji, že ľudí so schopnosťou empatie je predsa len väčšina.

Doc. Ing. arch. Mária Samová, PhD. (1946), vedúca katedry architektonickej tvorby pre kultúru, zdravotníctvo, šport a voľný čas FA STU, Nám. slobody 19, 812 45 Bratislava. E-mail: samova@fastu.fa.stuba.sk